

ZBIERKA KNÍH ZO 17. STOROČIA V ŠTUDOVNI HISTORICKÝCH TLAČÍ SPK V BRATISLAVE

KATARÍNA BOKROSOVÁ

Abstrakt: Knihy zo 17. storočia zo zbierky starých tlačí v SPK v Bratislave z hľadiska obsahu a proveniencie odrzkadľujú spoločensko-politický, kultúrny, náboženský a prírodovedný vývoj storočia. Diela sú väčšinou písané v latinčine a vytlačené v rôznych európskych univerzitných mestách. Medzi tlačami sa nachádzajú aj vzácne slovaciká a hungariká, ktoré patria do duševného dedičstva slovenského a maďarského národa.

Kľúčové slová: Staré tlače, 17. storočie, knižné zbierky.

V Študovni starých tlačí Slovenskej pedagogickej knižnice v Bratislave sa nachádza zbierka publikácií zo 17. storočia, ktorá z hľadiska obsahu, proveniencie a posesorských údajov verne odrzkadľuje úroveň spoločensko-politického, kultúrneho a prírodovedného vývoja náboženskými vojnami súženého storočia. Zbierka sa skladá zo 199 zväzkov, niektoré z nich majú jeden alebo viac príväzkov so samostatným titulným listom. Jednotlivé časti niektorých konvolútov sú vytlačené v inej tlačiarni alebo majú iný rok vydania ako titulný list na začiatku zväzku. Zbierka obsahuje celkovo 303 titulov, z ktorých 43 % bolo vytlačených v prvej polovici a 57 % v druhej polovici 17. storočia.

Väčšina (80 %) týchto diel je písaných v latinskom jazyku, čo sa zhoduje s dobovou tendenciou používania tohto jazyka v úradnom styku, vo vyššom vzdelávaní a na vedeckej pôde. Okrem latinčiny je najviac kníh písaných vo francúzskom (10%) a nemeckom jazyku (6%). Vojenskou silou a štátnou mocou posilnené Francúzsko sa stáva v 17. storočí rozhodujúcim politickým a kultúrnym centrom Európy a to je viditeľné aj na obsahovej a jazykovej stránke knižnej produkcie. Zaujímavým trhovým artiklom sú v tomto období francúzske knihy patriace do literárneho žánru „belles lettres“ (memoáre, satirické diela, romány, poézia), ktoré so svojim obsahom oslovili aristokraciu aj meštianstvo po celej Európe.

Rozloženie zbierky podľa jazykov je nasledovné:

Podľa jazykov	%
Latinčina	80 %
Gréčtina	2 %
Francúzština	10 %
Nemčina	6 %
Maďarčina	1,5 %
Hebrejčina	0,5 %

Podľa obsahu je zbierka pomerne vyvážená, najviac publikácií má filozofický, historický, právnický, literárny alebo náboženský charakter. Medicíny sa týka 28 titulov, niektoré knihy majú prírodovedný obsah.

Podľa obsahu má zbierka nasledovné rozloženie:

Podľa obsahu	%
Filozofia	20%
História	16,5%
Politika	4%
Právo	11%
Náboženstvo	8,5%
Literatúra	16%
Jazykoveda/Lexikografia	7%
Medicína	8%
Matematika	2%
Fyzika	1,5%
Geografia	2%
Iné oblasti	3,5%

Z hľadiska proveniencie sú zastúpené hlavne univerzitné mestá v Nemecku (Frankfurt am Main, Lipsko, Wittemberg, Jena, Kolín), Holandsku (Amsterdam, Leiden), Švajčiarsku (Bazilej, Ženeva) a vo Francúzsku (Paríž, Štrasburg, Lyon). Najviac kníh vzniklo v tlačiarenských dielňach v Amsterdame a vo Wittembergu.

Počet titulov vytlačených v niektorých mestách:

Podľa miesta vydania	Počet titulov
Amsterdam	37
Wittemberg	29
Frankfurt am Main	23
Lipsko	21
Leiden	16
Jena	14
Kolín	11
Paríž	11
Štrasburg	7
Norimberg	7
Trnava	7
Bazilej	6
Magdeburg	6
Utrecht	5

Podľa miesta vydania	Počet titulov
Haag	5
Praha	4
Bratislava	4
Rím	4
Lyon	4
Rostock	4
Ženeva	3
Hanau	3
Giessen	3
Bardejov	2
Kluž	2

Knižná zbierka podľa tematiky a obsahu reprezentuje nielen spoločensko-historickú situáciu európskych krajín, ale aj hlavné trendy medzinárodného knižného trhu tohto obdobia. Od polovice 17. storočia sa Holandsko stáva hospodárskou veľmocou, Amsterdam ako najdôležitejšie európske obchodné mesto sa všestranne rozvíja a stáva sa aj dôležitým centrom kníhtlačiarstva a knižného trhu. Túto obchodnú a hospodársku pozíciu od Holandska prevzala v poslednom desaťročí 17. storočia a na začiatku 18. storočia Veľká Británia. V nemecky hovoriacich krajinách veľké univerzitné mestá ako Lipsko, Halle, Jena sa od polovice 17. storočia rozvíjajú aj ako dôležité tlačiarske strediská a trhové centrá obchodovania s knihami.

PUBLIKÁCIE Z TLAČIARENSKEJ DIELNE ELZEVIR

Štyri knižné publikácie zo zbierky boli vytlačené v kníhtlačiarňi známej holandskej rodiny Elzevir, jeden titul je vytlačený pod značkou Ludwiga Elzeviera (1604–1670), je to grécko-latinský manuál k Novému Zákonu od nemeckého filológa a profesora gréčtiny a teológie na kalvínskej univerzite v Holandsku Georga Pasora (1570–1637).¹ V troch knihách je uvedený ako tlačiar Daniel Elzevir (1626–1680): zbierka básní od známeho holandského klasického filológa a latinského básnika Nicolasa Heinsiusa (1620–1681),² tretie rozšírené vydanie historického diela o vládaroch od nemeckého evanjelického teológa a vysokoškolského profesora Christiana Matthiae (1584–1655)³ a známy a často vydávaný historický román od rímskeho prozaika Q. Curtia Rufusa *Historiae Alexandri Magni*.⁴

1 [Manuale Novi Testamenti] Georgii Pasoris *Manuale Novi Testamenti: auctum vocibus quae occurrunt in versionibus antiquis Graecis Veteris Testamenti*. ... Auctore Christiano Schotano Frisio Sacrarum literarum Professore. Amstelodami: Apud Ludovicum Elzevirium, 1654, [8], 686, [13], 38 s.

2 Nicolai Heinsii *Dan. Fil. Poemata*. Accedvnt Joannis Rvtgersii, Quae quidem colligi potuerunt. Lvugd. Batav.: Ex Officinâ Elseviriorvm Academ. Typograph 1653, [22], 256 s.

3 *Theatrum Historicvm Theoretico-Practicvm. In quo Quatuor Monarchiae. Nempe Prima, quae est Babylo-niorum & Assyriorum; Secunda, Merorum & Persarum; Tertia, Graecorum; Quarta, Romanorum. Omnesque Reges & Imperatores*. ... Avthore Christiano Matthiae, S, s. Theologiae Doctore, antea in illustri Noricorum Academia Altorsina, ... – Amstelodami: Apud Danielelem Elzevirium 1668, [68], 1144, 18, [1] s.

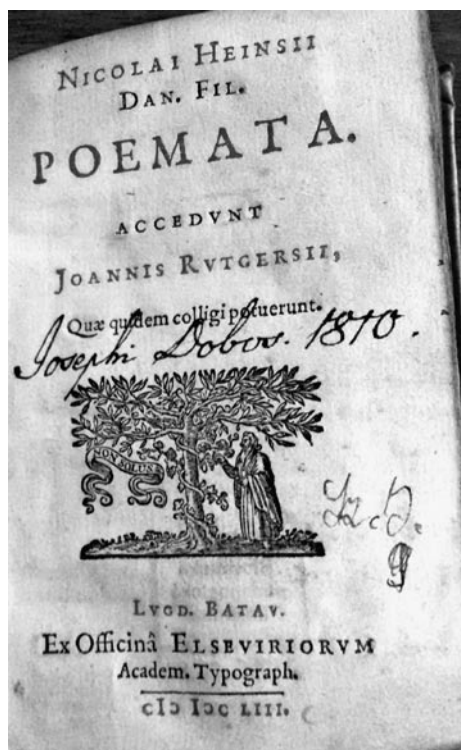
4 Q. Curtii Rufi, *Historia Alexandri Magni Cum Notis Selectiss. Variorum, Raderi, Freinshemii Loccenii, Blancardi, &c. / Curtius Rufus, Quintus*. – Editio accuratissima. Accurante C, s. M. D. Amstelodami: Ex Officina Elzeviriana 1673. [3], 751, [1], 93, [44] s. + 1 mp. príl.

KNIHY S NÁBOŽENSKOU TEMATIKOU

Politika a spoločenský život predovšetkým v prvej polovici 17. storočia je úzko spätá s náboženskými nezhodami, konfliktami medzi katolíckou a reformovanou cirkvou. Najväčšími zástancami katolíckej viery a protireformačných úsilí boli jezuiti, členovia rádu Spoločnosť Ježišova, ktorí bojovali aj na poli tlačeného slova. Na strane reformátorov sa vytvorili názorovo odlišné tábory ako luteránsky a kalvínsky alebo anglikánska cirkev v Anglicku. Rovnako horlivo a urážlivo bojovali katolícki a reformovaní teológovia v celej Európe za svoje názory na poli náboženskej viery a vydávali polemické spisy pre verejnosť a pre svojich názorových protivníkov.

Zo začiatku 17. storočia pochádza trojzväzkové dielo od španielskeho jezuitu a teoretika bosoráctva Martina Antona Delria (1551–1608) *Disquisitionum Magicarum libri sex, in tres tomos partii* (1606).⁵ Proti jezuitom je zamerané dielo nemeckého protestantského teológa, učiteľa z Ambergu Joachima Beringera (prvá pol. 17. stor.) s názvom *Speculum Jesuiticum, Pontificorum Romanorum* (1609).⁶ Zaujímavosťou tohto polemického spisu je, že jej väzbu tvorí fragment, ktorý pravdepodobne pochádza z veľkorozmerného kódexu z polovice 15. storočia. Na zlomku sa zachovala časť liturgických spevov zo sviatku sv. Kláry. Preto sa predpokladá, že vlastníckmi pôvodného kódexu mohli byť rehole sláviace tento sviatok (napr. františkáni alebo klarisky).⁷

Nemilosrdné boje viedli rozhádané náboženské skupiny aj v Strednej Európe. Najvýznamnejšou osobnosťou protireformačných úsilí na území Uhorska bol jezuita, ostrihomský arcibiskup, kardinál a predstaviteľ maďarskej barokovej katolíckej literatúry Peter Pázmány (1570–1637), ktorý vydával aj zbierku kázní a dišpút v trnavskej tlačiarni pod názvom *Hodo-*

Obrázok č. 1: Titulný list so znakom tlačiarnie „Elsevir“.

5 *Disquisitionum Magicarum libri sex, in tres tomos partii*. Auctora Martino Delrio Societatis Iesvs Presbytero sacrae Theologiae Doctore, & in Academiae Gretiensi, S, s. professore. Tomvs secundvs. Nunc tertius curis ab ipso Auctore auctior longe, Additionibus multis paßim insertis, correctior quodvs mendis sublatis... [S. l.]: Officina Vrsellana, impensis Ioan. Iacobi König, 1606, [14], 687, [32] s.

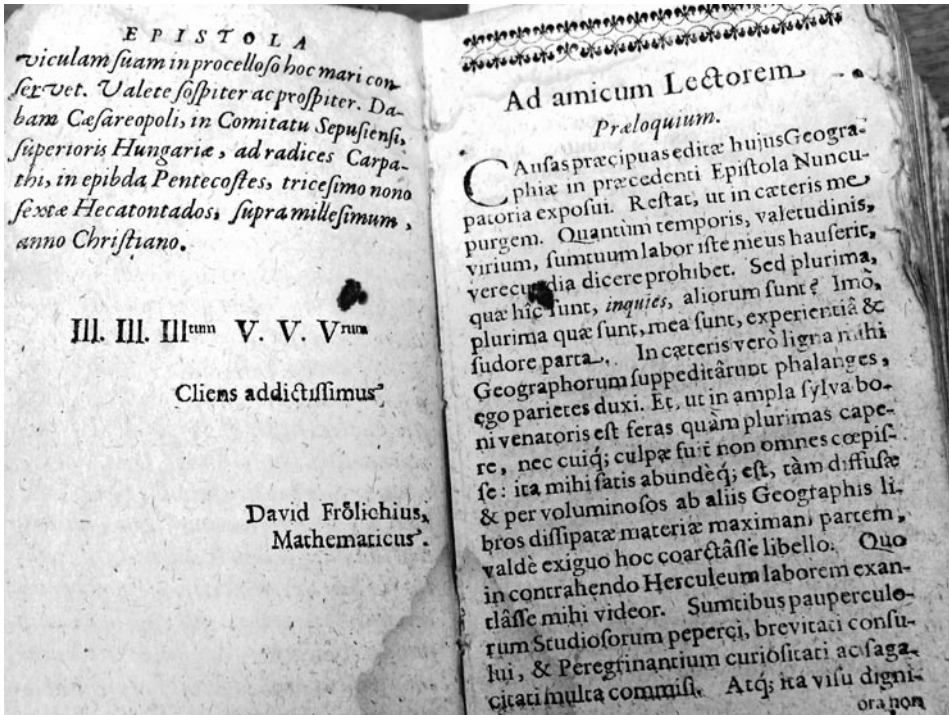
6 *Speculum Jesuiticum, Pontificorum Romanorum erga Imperatores Germanicos perfidiam, insolentiam ac tyrannidem repraesentans: Et Roman. Balyonem; Papam autem Rom. ipsum esse Antichristum demonstrans. Unà cum appendice, qua praeter superiora, Scelerata Romanorum pontificum: & tragicus eorum interitus: Deniq; blasphemae Canonistarum, de Papae autoritate, majoritate, & primatu, assertiones recensentur. Sectae Ieviticae, inter omnes Monachorum familias pestilentißima, opposita: à quâ orthodoxia hostiliter impetitur; tenera iuventus insidiosè corrumpitur; pax publica nefariè perturbatur; et, ruptis societatis humana vinculis, seditio incensè sceleratissimè excitantur, et latè per Christianum orbem universum sparguntur. Edente haec Joachimo Ursino Anti-Jesuita. Ambergae: [S. n.], 1609, [14], 288 s.*

7 VESELOVSKÁ, E. *Mittelalterliche liturgische Kodizes mit Notation in den Archivbeständen von Bratislava II*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV, 2006, s. 54.

geus. Igazságra Vezérlő Kalauz, 1637.⁸ Ako protipól možno spomenúť reformačného teológa, profesora a tiež predstaviteľa maďarskej barokovej literatúry Györgya Komáromi Csipkésa (1628–1678), ktorý taktiež svojimi kázňami a dišputami sloвне a v tlači bojoval za svoju pravdu (*Igaz hit az az, Olly CCXLI Magyar Predikaciok...; Papistasag ujsaga...*¹⁰).

TLAČE Z BARDEJOVSKEJ TLAČIARNE

Dva tituly sú vytlačené v Bardejove u tlačiara Jakuba Klössa ml. (1601–1660), ktorý po smrti svojho otca prevádzkoval tlačiarskú dielňu 40 rokov.¹¹ V roku 1639 vyšlo dielo geografického charakteru *Medulla Geographiae Practicae (Jadro praktického zemepisu)*¹² od geografa, fyzika, astronóma, filológa, pedagóga a vydavateľa kalendárov Dávida Frölichia (1595/1600–

Obrázok č. 2: Geografické dielo z bardejovskej tlačiarne J. Klössa ml.

- 8 *Hodoegus. Igazságra Vezérlő Kalauz*. Mellyet irt, es most sok helyen jobbitván ki-bocsattot, Cardinal Pazmany Peter, Esztergomi ersek. Nyomtatták Posonban, Előszőr, M. DC. XIII. Másodsor, M. DC. XXIII. Harmadsor, most, M. DC. XXXVII. Esztendőben. Találattik Nagy-Szombatban: [S. n.], 1637, [6], 1073, [5] s.
- 9 *Igaz hit az az, Olly CCXLI Magyar Predikaciok, Mellyekben A Keresztényi igaz Hitnek és Vallásnak minden ágazati ugy befoglaltatnak, hogy mind a Tanítók, s' mind a Tanulók, mi legyen hiendő vallások, és vallando hitek, elégségesképpen meg tanulhattydik. Mellyeket Prédikállott a' Debreczeni Gyülekezetben; ...és az Istennek dicsőségére ki-bocsátott, Comaromi Csipkes György, s. I. M. D. E. D. P. Szebenben: Nyomtattott Szenczi Kertesz Abraham által 1666, [34], 800, [13] s.*
- 10 *Papistasag ujsaga, az az, Olly munka, mellyben a Pápastaságnak, ...minapi ujsága az magok írásiból, tanubizonságiból és Authoriból, meg-mutogattatik viládgossan. Comaromi C. György által. Colosvárat: Veres-Egyhazi Szentyel Mihaly által [1671], [2], 508, [1] s.*
- 11 FITZ, J. *A magyar könyv története 1711-ig*. Budapest: Magyar Helikon 1959, s. 137.
- 12 *Medulla Geographiae Practicae, Peregrinantium inprimis, usui, deinde Historiarum et rerum hoc tempore bellicosissimo gestarum, gerendarumque pleniori cognitioni accommodata...* Auctore Davide Frölichio. [Bardejov]: Impensis Bartholomaei Bertrami: Typis Berthensibus, Prostatu pud Autorem Promotorem et Typographum: [Jakub Klös, ml.], Anno 1639, [56], 31, [1 tab.], [8], 453, [99] s.

1948). Autor aj na základe vlastných zážitkov opisuje jednotlivé krajiny Európy. Na začiatku knihy v Prolegomene uvádza aj 85 latinských geografických termínov, ku ktorým čiastočne pridal aj nemecké a maďarské názvy. Frölich opísal aj svoj výstup na štít vo Vysokých Tatrách. V Jadre praktického zemepisu opisuje aj Česko na siedmich stranách, moravské kraje a mestá na troch stranách, Uhorsko na 29 stranách a Sedemhradsko na 18 stranách. S Európou sa celkovo zaoberá na 447 stranách, ostatnými svetadielmi iba na siedmich stranách.¹³

Druhá kniha z bardejovskej oficíny je vzácne hungarikum, prvý maďarský preklad diela *Politicorum libri* (1589) od holandského právneho filozofa a filológa Justusa Lipsiusa (Joest Lips, 1547–1606), v ktorom z právo-etického hľadiska rozoberá základy moderného absolutistického štátu. Prekladateľom diela pod názvom *Justus Lipsiusnak a polgári tarsaságnak tudományáról irt hat könyvei*¹⁴ je reformačný biskup, profesor na vysokej škole v Debrecíne János Laskai (zomr. v r.1629).¹⁵ Obidve knihy sú bez titulného listu a majú pomerne opotrebované listy. Medulla má lepenkovú väzbu, a u knihe Justus Lipsiusanak sa zachovala kožená renesančná väzba s rozetami.

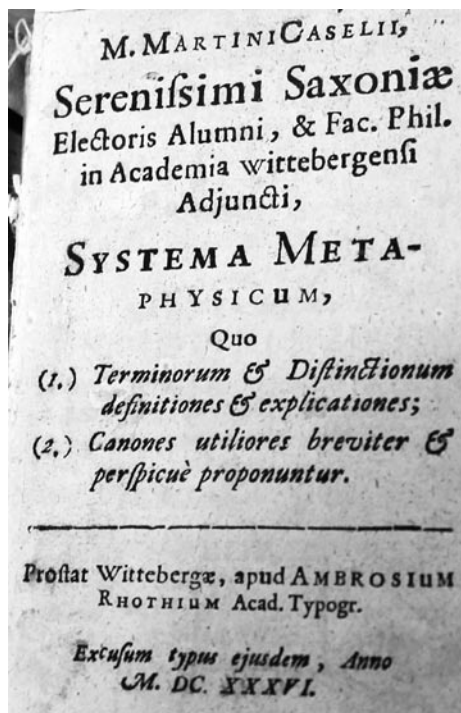
KONVOLÚT S 22 PRÍVÄZKAMI

Medzi tlačami zo 17. storočia sa nachádza aj kniha malého formátu, ktorá obsahuje verejné dišputy na univerzite vo Wittembergu na dve filozofické spisy *Systema Ethicum* (1635)¹⁶ a *Systema Metaphysicum* (1636)¹⁷ od nemeckého luteránskeho teológa a superintendenta Martina Caseliusa (1608–1656). Zväzok zahŕňa tlačené verzie 11 verejných diskusií od rôznych študentov Wittembergskej univerzity na *Systema Ethicum* a 10 verejných diskusií na *Systema Methaphysicum*. Všetky dišputy majú samostatný titulný list a vyšli v akademickej tlačiarni u Ambrosia Rotha.

CHARAKTERISTIKA ZBIERKY Z HĽADISKA VÄZBY A POSESORSKÝCH ÚDAJOV

Stav zbierky z hľadiska väzby je rôznorodý, niektoré knihy majú pomerne zachovanú pôvodnú väzbu so slepotlačou a sponami, väčšina kníh má koženú väzbu alebo lepenkovú, pri mnohých sú listy opotrebované a chýba titulný list. Okrem už spomínanej väzby z fragmentu antifonára z 15. storočia

Obrázok č. 3: Konvolút s 22 príväzkami z roku 1635 a 1636.

13 HAJÓS, J. Frölich Dávid. In: *Magyar Könyvszemle*. Budapest 1997. Roč. 113. č. 1, s. 26–30.

14 [Justus Lipsiusnak A' polgári tarsaságnak tudományáról irt hat könyvei. Mellyek kivált-képpen a' Fejedelemségre tartoznak. Mellyeket uijonnan Deákbold Magyarára fordított Laskai János. Bártfa 1641.]

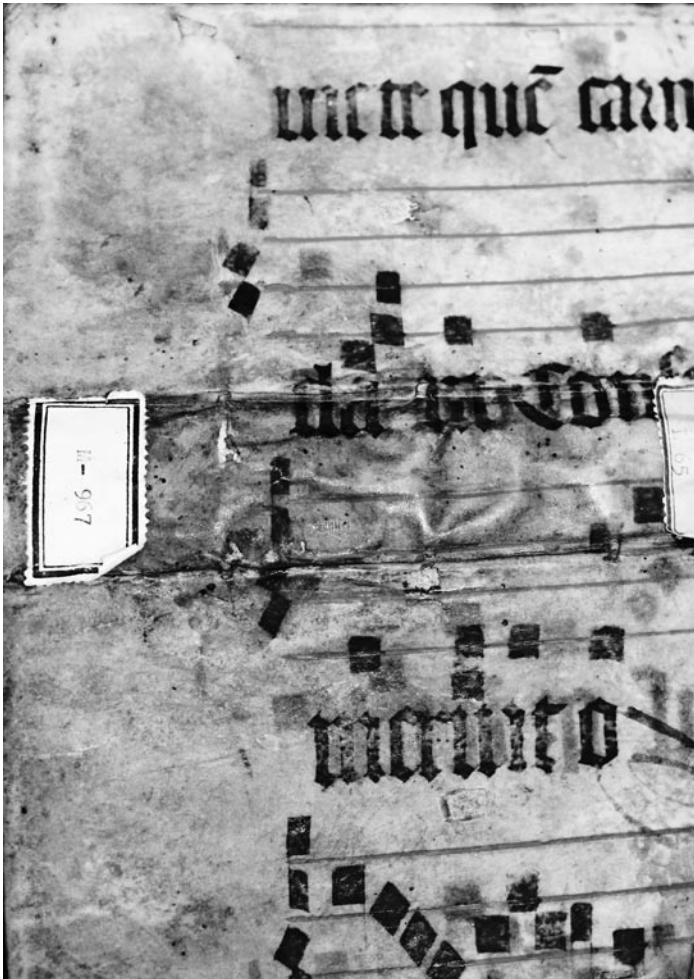
15 KABÁN, A. *A magyar nyelvű tudományosság kezdete*. In: *Keresztény Magvető*. Kluž 2004. Roč. 110. č. 2, s. 214.

16 M. Martini Caselii, ... *Systema Ethicum* ... Wittebergæ: apud Ambrosium Rothium, ... 1635, [15] s.

17 M. Martini Caselii, ... *Systema Metaphysicum*, ... Wittebergæ: apud Ambrosium Rothium, ... 1636, [16] s.

(*Speculum Jesuiticum, Pontificorum Romanorum*, 1609), je ešte jedna kniha, ktorá má väzbu z fragmentu antifonára. Je to spis *Regulae Fallentiae Juris Bartholomaei Socini juris consulti...* (Coloniae Agrippinae: Apud Joannem Busaem, 1663). Na fragmente vidieť časť prvého nokturna na sviatok viacerých mučeníkov (R. Absterget Deus omnem lacrimam. V. Quoniam. R. Viri sancti gloriosum). Predpokladá sa, že zlomok pochádza z kódexu z konca 15. storočia, ktorý vznikol na území Slovenska.¹⁸

Z posesorských údajov jednotlivých zväzkov vyplýva, že väčšina z nich pochádza z učiteľskej knižnice evanjelického lýcea, resp. neskoršieho štátneho hlavného gymnázia v Lučenci. Podľa výročnej správy gymnázia z roku 1884/85 bola knižnica dňa 8. augusta 1849 dôsledku požiaru celkom zničená. Knižničný fond, ktorý sa po obnove budovy a vyučovania používal na škole, pochádzal z verejnej zbierky uskutočnenej postupne od 50-tych rokov 19. storočia.¹⁹ Vďaka tejto zbierkovej činnosti sa v školskej knižnici nachádzali knihy

Obrázok č. 4:
Fragment z antifonára
z 15. storočia.

18 VESELOVSKÁ, E. *Mittelalterliche liturgische Kodizes mit Notation in den Archivbeständen von Bratislava II*. Bratislava: Institut für Musikwissenschaft der Slowakischen Akademie der Wissenschaften 2006, s. 54.

19 *A Losonci Magyar Királyi Állami Főgymnasium értesítője 1884/85*. Losonc: Kármán-Társaság 1885, s. 62–63.

s rôznymi posesorskými údajmi, ktoré zachovali mená bývalých vlastníkov. Na základe pečiatok v knihách sa zistilo, že niektoré zväzky pochádzajú zo štátneho gymnázia v Trstenej a v Ružomberku.

Z vlastníkov kníh sa najčastejšie uvádzajú tri mená: Stephanus Okolicsányi (22 zv.), Josephus Dobos (19 zv.) a Samuelis Székely de Doba (6 zv.). Všetci traja vlastníci žili a pôsobili väčšinou na hornom Uhorsku, čiže na území dnešného Slovenska v 18. a v prvej polovici 19. storočia. Stephanus Okolicsányi je pravdepodobne príslušník turčianskej šľachtickej rodiny pochádzajúcej z Okoličného.

Podrobnejšie biografické údaje sa podarilo zistiť iba u Samuela Székely de Doba (1704–1779), ktorý sa narodil v Huncovciach na Spiši, najprv bol pedagógom a do roku 1741 vyučoval na gymnáziu v Prešove. Neskôr sa stal kapitánom cisárskeho pešieho pluku, zúčastnil sa aj bojov proti Prusku v Čechách a vo Falcku, neskôr proti Francúzsku v severnom Taliansku. Po prepustení z armády sa usadil v Prešove a venoval sa štúdiu diplomacie, zbieral listiny a zaoberal sa aj numizmatikou. Venoval sa veršovanej a prozaickej činnosti, opísal aj svoje vojenské zážitky. Mal knižnicu s významnými tlačami a listinami.²⁰

Zbierka kníh zo 17. storočia so svojim zaujímavým obsahom a vzácnymi tlačami z rôznych európskych miest je dôležitou súčasťou historického fondu Slovenskej pedagogickej knižnice, jednotlivé zväzky sú často vystavené v rámci tematických výstav v Študovni historických tlačí alebo prezentované počas exkurzií. Súčasne sa pracuje na zostavení bibliografie tlačí zo 17. storočia, ktorá bude zverejnená aj na webovom sídle knižnice.

COLLECTION OF BOOKS FROM THE 17TH CENTURY IN THE STUDY ROOM OF HISTORICAL PRINTS IN THE SLOVAK PEDAGOGICAL LIBRARY IN BRATISLAVA

Summary: The collection of books from the 17th century from the Study room of old prints in the SPK in Bratislava in terms of content and provenance reflect the level of socio-political, cultural, religious and natural development of the century in which they arise. The books are mostly written in Latin and were printed in university cities across Europe. Between the old prints they are also rare Slovak and Hungarian prints belonging to the intellectual heritage of the two nations.

Key words: Old prints, 17th century, collections of books.

Mgr. Katarína Bokrosová (*1960)

Odborná pracovníčka vedeckej knižnice zameranej na oblasť výchovy a vzdelávania, zaoberá sa aj historickými knihami hlavne z oblasti pedagogiky a publikuje odborné články. Pravidelne zorganizuje tematické výstavy historických kníh v Študovni starých tlačí Slovenskej pedagogickej knižnice v Bratislave a poskytuje odborné konzultácie z oblasti staršej pedagogickej literatúry.

²⁰ *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. V. zv. R–Š. Martin, MS 1992, s. 195.